

RATNA SILOVANJA U PRAVNOJ TEORIJI I PRAKSI

WAR RAPES IN LAW THEORY AND PRACTICE

Ena Kazić

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku

SAŽETAK

Ovaj rad za svoj cilj ima da predstavi ratna silovanja kako s teoretskog tako i s praktičnog aspekta. Naime, osim činjenice da su ratna silovanja nerijetka pojava, bitno je utvrditi postojanje međunarodnih i nacionalnih pravnih okvira koji zabranjuju ratna silovanja, te način na koji je u njima ratno silovanje regulirano. Imajući u vidu navedeno, neophodno je osvrnuti se i na praksu međunarodnih sudova, koja je bitna za utvrđivanje njihove definicije, kao i praksu Suda BiH (kao nacionalnog suda), kako bismo se upoznali s predmetima koji se u vezi s ratnim silovanjima pred tim sudom vode, kao i eventualne poteškoće s kojima se taj sud susreće u okviru procesuiranja ovog zločina.

Ključne riječi: ratna silovanja, ratni zločin, zločin protiv čovječnosti, Međunarodni tribunal za bivšu Jugoslaviju, Sud BiH.

Keywords: rapes in war, war crimes, crimes against humanity, ICTY, State Court of Bosnia and Herzegovina

APSTRACT

The aim of this article is to represent rapes in war from both theoretical and practical aspect. Rapes in war are very common and it's very important to meet with relevant international and national legal acts that forbid rapes in war and to see the way how this problem is solved in them. As well it's important to find out the practice of international courts in war rapes cases because that way we will learn more about is't definition. Through this article We will meet with the practice of State Court as

well and the main problems that this Court is going through in cases of war rapes.

UVOD

Iako je čovječanstvu poznat pojam ratnih silovanja i iako je u velikom broju slučajeva ono moglo o njima svjedočiti, ipak su učestalost i brojnost ratnih silovanja, kao i način njihovog suzbijanja, još uvijek neizvjesni. Još iz perioda antičke Grčke datiraju zabilježeni slučajevi ratnih silovanja. Masovno silovanje Sabinjanki je dobar primjer toga. Vikinzi su poznati po svojoj brutalnosti na ratištu. Primjeri iz I i II svjetskog rata pokazuju nam da se ni u XX stoljeću (koje uživa epitet modernog), brutalnosti za vrijeme rata nisu smanjile, nego su uznapredovale, bez obzira na to što je svijest međunarodne zajednice počela da zrije i da traži efikasne načine da lica u oružanom sukobu spriječi da čine, između ostalog, i ratna silovanja. Nakon II svjetskog rata, države su snažno osudile ratna silovanja, usvojile niz akata za njihovu prevenciju, međutim, ovi zločini su se dešavali kako u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, a dešavaju se i danas u Siriji, Afganistanu i u svim državama u kojima postoji stanje oružanog sukoba.²²⁷ Zbog

²²⁷ Primjera radi, u Koreji je u toku II svjetskog rata silovano između 100.000 i 200.000 žena; u Bangladešu tokom dešavanja 1971. godine 250.000 – 400.000 žena, od kojih je najmanje 25.000 rezultiralo trudnoćom, u Ugandi je osamdesetih godina prošlog stoljeća silovano 70% žena koje pripadaju zajednici Luwero. Opširnije u: Shana Swiss, Rape as a Crime of War: a Medical Perspective, The Journal of the Americal Medical Association, 270/93, 612.

toga je pred čovječanstvom ozbiljan zahtjev da iznađe još efikasnije metode za predupređenje ratnih silovanja.

O RATNIM SILOVANJIMA – RATNA SILOVANJA KAO SREDSTVO RATOVANJA

U doktrini se diferenciraju situacije kada je krivično djelo silovanje učinjeno van oružanog sukoba, od silovanja koje se čini za vrijeme oružanog sukoba. U najvećem broju zakonodavstava država, silovanje postoji kada se drugo lice primjenom sile ili prijetnje prinudi na spolni odnos. Iako se sadržajno preuzima ista radnja kako za vrijeme i van oružanog sukoba, vrijeme učinjenja radnje ovog krivičnog djela, način njegovog učinjenja i pobude zbog kojeg je učinjeno se razlikuju.

Kada je riječ o načinu silovanja, za vrijeme oružanih sukoba česta je pojava masovnih silovanja, višestrukog silovanja žrtve od strane iste osobe više puta, duži vremenski period; višestrukog silovanja žrtve od strane različitih učinilaca; silovanje žrtvi pred članovima porodice i njima poznatim osobama, kao i otvaranja logora u koje se smještaju žene i ženska djeca koja se kontinuirano siluju. Grupna silovanja i silovanja koja traju duži vremenski period prisutna su i kada je riječ o «običnim silovanjima», ali ostali pobrojani oblici u njima, pak, nisu česti.

Kada je riječ o pobudama, dok je kod silovanja koje se učini van oružanog sukoba uzrok najčešće patološka potreba za zadovoljenjem seksualnog nagona (iako i ona nije isključena kod silovanja učinjenim u oružanom sukobu), ratna silovanja se često koriste kao sredstvo ratovanja.²²⁸

Način na koji se obrazlaže da su ratna silovanja zapravo sredstva ratovanja je

sljedeći. Kada postoji oružani sukob muškarci s teritorije na kojoj se oružani sukob dešava odlaze na ratišta. Na toj teritoriji ostaju žene i djeca, nezaštićeni. Neprijateljske snage koriste stanje nezaštićenosti žena i siluju ih. Često ih siluju i pred članovima porodice i poznanika. S obzirom na to da muškarci nisu bili u mogućnosti da odbrane svoje žene, kod njih izazivaju osjećaj «manjka muškosti», nesposobnosti odbrane porodice (i društva) i bespomoćnosti, što na njih utiče na način da ih odvlači od borbe, pa neprijateljska strana uspijeva da niže pobjede. Smatra se da je glavni cilj silovanja kao sredstva ratovanja da izazove osjećaj moći kod učinioca, a da posrami, teroriše i posrami neprijatelja.

Nadalje, u pogledu poimanja ratnih silovanja kao sredstva ratovanja, ne smije se zanemariti i vršenje silovanja radi «etničkog čišćenja». U velikom broju slučajeva ratna silovanja rezultiraju trudnoćom žrtve. Rađanje djeteta «sa neprijateljem», u primitivnim zajednicama je osnov za odbacivanje žrtve iz društva, njenog etiketiranja, a u patrijarhalnim društvima etnička pripadnost djeteta predisponirana je etničkom pripadnošću oca. Takvo tumačenje dovodi do zaključka da su djeca proizašla iz silovanja zapravo etničke pripadnosti oca, dakle neprijateljske. Porodica je razorena, majka je odbačena, dijete je etiketirano, tako da su preduzete sve mjere da se etnička grupa razori i da dođe do tzv. «etničkog čišćenja». Primjera radi, svjedoci masovnih silovanja u BiH su izjavili da su vojne snage sistematski javno silovali žene, kako bi nagnale porodice da napuste svoja mjesta boravka, a sve to dovodi do stvaranja «etnički čiste» teritorije.

Učinitelji i žrtve ratnih silovanja

Kako navodi Brigitte Maier, «Psihološko profiliranje učinitelja ratnih silovanja pokazuje da se oni razlikuju u odnosu na

²²⁸ Opširnije u: Nicole Brigitte Maier, *The Crime of Rape under Rome Statute of the ICC: with a special emphasis on the jurisprudence of the Ad Hoc Criminal*, Amsterdam Law Forum, University Amsterdam, 3/11, 150.

'obične' silovatelje»²²⁹. Učinitelj ratnog silovanja može da bude bilo vojno bilo civilno lice. Prema Brigitte Maier, primjer ratnih silovanja Njemica od strane američkih vojnika za vrijeme II svjetskog rata pokazuje da se psihološki proces kod silovatelja sastoji iz četiri faze:

1. nasumični izbor žrtve i brutalno silovanje;
2. lični izbor žrtve i brutalno silovanje;
3. taj žrtvi se nudi da u zamjenu za hranu pruži seksualni odnos, koji se zbog psihičkog stanja u kojem se žrtva nalazi i stanja opasnosti može tretirati silovanjem;
4. monogamni odnos sa žrtvom, kako bi se spriječilo da joj priđu drugi vojnici.

Kada je riječ o žrtvama ratnih silovanja, najčešće je riječ o osobama ženskog spola. Naime, slijedeći ideju korištenja ratnog silovanja kao sredstva ratovanja, na ratnom području su nezaštićene osobe ženskog spola, bez obzira na njihovu dob. U proteklom ratu u BiH žrtve su bile najčešće ženske osobe od 6 do 80 godina. Međutim, kako je ovo krivično djelo u pogledu žrtve rodno neutralno, postoje slučajevi u kojima su žrtve i muškarci.²³⁰ U Ruandi je u određenim pokrajinama svaka maloljetna djevojka koja je preživjela vojni napad bila višestruko silovana.²³¹

Posljedice ratnih silovanja

U vezi sa pitanjem posljedica ratnih silovanja, možemo konstatovati da su one višestruke. One dosežu kako zdravstvene, tako i socijalne i psihološke dimenzije.

Kako je već prethodno navedeno, veliki broj slučajeva ratnih silovanja rezultira trudnoćom žrtve. U primitivnim sredinama, nakon silovanja žrtve postaju socijalno

etiketirane i odbačene od strane porodice i šire okoline. Veliki broj njih nastoji da abortira, služeći se i nemedicinskim i nedopuštenim načinima, a nemali broj njih ipak iznosi trudnoću, s tim što često izražavaju otpor prema djetetu, koje ih podsjeća na kritični trenutak viktimizacije.

Osim toga što postoje slučajevi da je žrtva odbačena od strane društva, i one koje nisu prošle kroz proces odbacivanja, prolaze kroz teške psihološke i fizičke krize. Naime, silovanja su najčešće brutalna, uz nanošenje teških tjelesnih povreda. Nerijetki su slučajevi i obolijevanja od seksualno prenosivih bolesti, u prvom redu HIV-a, prilikom silovanja. Silovanja su često i višestruka, dugotrajna. Nakon viktimizacije žrtvama je potrebna stručna pomoć da bi prebrodile viktimizaciju kroz koju su prošle.

Na posljeticu, značajan problem koji se javlja nakon silovanja uopće, a posebno ratnog silovanja, jeste osjećaj srama kod žrtve. Taj osjećaj je povezan i s osjećajem straha da će biti neshvaćena od strane društva, da će doći do uništenja braka i porodice, te da će i sama biti tretirana kao krivac viktimizacije. Usljed toga, žrtve često odlučuju da se povuku u sebe i da prikriju viktimizaciju i da o njoj ne govore. To je zapravo značajan problem za pravo i interese pravde, s obzirom na to da veliki broj učinilaca ovog krivičnog djela ostaje neprocesuiran usljed nedostatka krivične prijave ili, pak, iskaza žrtve ili svjedoka.

Ratna silovanja u BiH

Kada je riječ o ratnim silovanjima u BiH, još uvijek postoje dvojbe o tačnom broju ratnih silovanja koja su se desila. Specijalni predstavnik UN za pitanja spolnog nasilja u konfliktu, Margot Wallstrom, iznijela je pretpostavku da se desilo između 20.000 i 60.000 silovanja, dok su procjene Amnesty Internationala da je ta brojka 20.000²³².

²²⁹ Nicole Brigitte Maier, *The Crime of Rape under Rome Statute of the ICC: with a special emphasis on the jurisprudence of the Ad Hoc Criminal*, 151.

²³⁰ Primjera radi, pred Sudom BiH pravosnažno su okončana četiri predmeta u kojima su žrtve silovanja bili muškarci. O tome više u nastavku rada.

²³¹ Opširnije u: Sexual violence as a weapon of war, na www.unicef.org, preuzeto dana 15. 7. 2014.

²³² Mišljenje je Amnesty Internationala da prava brojka nikada neće biti utvrđena. Vidi: *Čija pravda? Žene BiH još uvijek čekaju*, 2009. www.amnesty.org, od 15. 8. 2014.

Prema domaćim službenim procjenama, spominju se brojke 30.000–50.000²³³. Najveći broj silovanja desio se na području Višegrada, Foče i Srebrenice.

Smatra se da je u Bosni i Hercegovini silovanje bilo metod etničkog čišćenja. Njemačka novinarka Aleksandra Stieglmayer u svojoj knjizi «Masovno silovanje: rat protiv žena u BiH»²³⁴ ističe «bilo da su žene bile silovane u svojim kućama od strane vojnika ili je u kući držana sa drugim ženama i silovana iznova i iznova, silovana je sa političkim ciljem – da postidi, ponizi i degradira nju i sve one koji su pogođeni njenom patnjom. Cilj silovanja je bio da se osigura da žene i njihove porodice odu i da se nikada ne vrate»²³⁵.

Prema dosadašnjim svjedočenjima žrtava, moguće je utvrditi obrazac prema kojem su se silovanja dešavala:

- silovatelji su u velikom broju slučajeva bile osobe koje su žrtve poznavale (najčešće komšije);
- veliki je broj žrtava koje su imale 6–7 godina života²³⁶;
- grupna silovanja su zbog svoje brutalnosti ponekad rezultirala smrtnim ishodom;
- otvarani su logori u koje su odvođene žene radi silovanja. Primjera radi, «u Višegradu je ubijeno 800 žena, od kojih je 80% prethodno silovano. Logori u koji su odvođene radi silovanja su hotel «Vilina vlas», osnovna škola «Hasan Veletovac» i Vatrogasni dom. U hotelu

«Vilina vlas» je zatočeno 300 Bošnjakinja. Silovane su i djevojčice od 12 godina, kao i starice od preko 70 godina»²³⁷. Nadalje, «u logor Omarska su dovedene 33 žene, koje su bile ugledne intelektualke. Po danu su kuhale i prale suđe za 2200 zatočenika, a po noći su silovane svaka četiri dana»²³⁸.

- silovanja djevojčica i žena su se često dešavala pred njihovim roditeljima, srođnicima;
- veliki broj silovanja je proveden radi prinudne trudnoće, žene su držane u logorima dok nisu rodile djecu iz silovanja. Ovo je jedan od dokaza da su silovanja koja su se desila u toku proteklog rata zapravo bila sredstva ratovanja i sredstvo etničkog čišćenja. Naime, «djeca rođena iz silovanja su prema tradicionalnim shvatanjima, zbog očeva koji su Srbi, po prirodi stvari također dobila predznak 'srpska'»²³⁹.

Dvadeset godina nakon završetka rata, još uvijek je u toku procesuiranje učinilaca ratnih silovanja. Ono što svakako predstavlja problem u procesuiranju jeste tamna cifra kriminaliteta, odnosno veliki broj neprijavljenih ratnih silovanja. Veliki broj žrtava, zbog tradicionalne okoline, zbog straha da će biti i same moralno osuđeni, odlučuje se da ne prijave silovanja, a često i da ne svjedoče u predmetima koji se već vode pred sudovima.

²³³ Procjene IWTC od oktobra 2002. godine.

²³⁴ Alexandra Stieglmayer, *The rapes in Bosnia and Herzegovina, Mass Rape: The War Against Woman in Bosnia and Herzegovina*, University of Nebraska Press, Lincoln, 1994.

²³⁵ *Bosnia: 50 000 Bosnian Muslims and Women & Girls Raped*, preuzeto sa: www.bosniagenocide.wordpress.com, od 15. 7. 2014. godine.

²³⁶ Primjera radi, Jasko Gazdić je osuđen na kaznu zatvora od 17 godina za silovanje više ženskih osoba, među kojima je bila i jedna maloljetnica. Nju je držao u seksualnom ropstvu, a putem fizičkog i psihičkog zlostavljanja je omogućavao drugima da vrše silovanje nad njom.

²³⁷ BiH – Višegrad 1992. – *Na vratima pakla*, preuzeto sa www.zena-zrtva-rata.ba, dana 20. 7. 2014.

²³⁸ Scot Splitgerber, *The need for greater regional protection for the human rights of woman: the cases of rape in Bosnia and Guatemala*, str. 221., preuzeto sa www.law-lib.toronto.ca, dana 5. 8. 2014.

²³⁹ Dahlia Gilboa, *Mass Rape: War on Woman*, 2001., preuzeto sa: www.scrippscol.edu, dana 4. 8. 2014.

PRAVNI OKVIR ZA PROCESUIRANJE RATNIH SILOVANJA

Silovanje prema međunarodnom krivičnom pravu

Silovanje kao zločin koji je učestao osobito u oružanim sukobima, bez obzira na to da li oni nose predznak međunarodni ili unutrašnji, društvu je poznat stoljećima i njegovu inkriminaciju se nastojalo inkorporirati u zakonike tadašnjih vremena. Primjera radi, još za vrijeme Ričarda II i Henrija V, vojni zakоници su predviđali smrtnu kaznu za učinitelje silovanja. Nadalje, Lieberovim kodeksom iz 1863. godine, zabranjeno je silovanje, uz zapriječenu smrtnu kaznu, a 1915. godine, Deklaracija Francuske, Engleske i Rusije je osudila zločine protiv čovječnosti. Haška konvencija o zakonima i običajima iz 1907. godine je implicitno zabranjivala silovanje kroz odredbu člana 46., prema kojem se «porodična čast i prava, životi pojedinaca i privatna imovina, kao i vjerska uvjerenja i obavljanje vjerskih obreda moraju poštovati».

Nešto značajniji koraci na zabrani silovanja u ratnim okolnostima, počinju se preduzimati nakon II svjetskog rata. Tako je Statutom Njirnberškog tribunala, u tačkama 6., 6A i 6C., propisana definicija ratnih zločina, te njihove vrste. Predviđeno je da su to svaka tretiranja stanovnika, grupe ili pojedinaca, van općih standarda morala i svijesti, a naročito primjena mjera kao što su masovne deportacije, hapšenja, detencije, premještanje stanovnika, zloupotreba ljudi u radnim logorima, onemogućavanje rađanja i odgoja djece. Sam zločin silovanja je, dakle, zabranjen na indirektan način.²⁴⁰ «Iako je predočen veliki broj dokaza o počinjenom seksualnom nasilju u predmetima pred tribunalima, on je tretiran kao zločin protiv čovječnosti-

²⁴⁰ U tom smislu: Enes Rađo, «Silovanje žena u ratnim okolnostima», *Pravna misao*, 11–12/2006., str. 107–111.

nehumano ponašanje, a ne kao posebna radnja u vidu silovanja.»²⁴¹

Eksplisitna zabrana silovanja je propisana u Četvrtoj ženevskoj konvenciji (1949.) i Dopunskom protokolu (1977.). Naime, prema članu 27. (2) Četvrte ženevske konvencije o zaštiti građanskih osoba za vrijeme rata, «žene će posebno biti zaštićene protiv svakog napada na njihovu čast, a naročito protiv silovanja, prinuđivanja na prostituciju ili od bilo kojeg oblika bestijalnog napada», dok će se, prema članu 76. (1) Protokola koji se odnosi na međunarodni oružani sukob, «sa ženama postupati sa posebnim obzirima i one će biti naročito zaštićene protiv silovanja, prinudne prostitucije i svakog drugog oblika nedoličnog napada». Na taj način je proširen okvir zaštite od silovanja u oružanim sukobima.

Statutima Međunarodnog tribunala za bivšu Jugoslaviju i Međunarodnog tribunala za Ruandu, silovanje je prepoznato i propisano kao poseban zločin protiv čovječnosti. «Također je utvrđeno da seksualno nasilje može predstavljati genocid.»²⁴² Zahtjev za inkriminacijom silovanja, te njegovim procesuiranjem posebno je osnažen od strane Komisije za ljudska prava UN. Naime, kroz rezolucije UN, Komisija je uspjela da ukaže na važnost da ova dva međunarodna tribunala procesuiraju silovanje, te da «pojedincima ili oficirima sudi na više nivoa: kao učiniocima silovanja, naredbodavcima silovanja ili pak kao licima koja s obzirom na svoj položaj nisu spriječila ovaj zločin»²⁴³. Rimski statut sadrži odredbe kojima se inkriminira silovanje.

²⁴¹ Opširnije vidi: Sandra Fabijanić Gagro, «The crime of rape in the ICTY's and the ICTR's Case Law», *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 60/10, str. 1313.

²⁴² *Borba protiv nekažnjivosti za seksualno nasilje u oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini, postignuti napredak i izazov. Analiza krivičnih postupaka pred Sudom BiH u periodu od 2005.-2013. godine*, OSCE, 2014., 25.

²⁴³ Shana Swiss i Joan E. Giller, «Rape as a Crime of War – a medical perspective», *The Journal of the American Medical Association*, 270/93, 613.

Naime, silovanje, seksualno ropstvo, prisilna trudnoća i drugi oblici spolnog nasilja su sada taksativno navedeni kao zločini protiv čovječnosti, a mogu se počinuti kako u međunarodnim tako i u unutrašnjim oružanim sukobima. «Na ovaj način je seksualnim deliktima pridat značaj koji im je dug niz godina bio negiran.»²⁴⁴

Nadalje, 2008. godine Vijeće sigurnosti UN je usvojilo Rezoluciju 1820, u kojoj je kao jedan od temeljnih ciljeva utvrđena prevencija seksualnog nasilja i efikasan odgovor na nju. S toga su Rezolucijom pozvane sve strane u svim oružanim sukobima da prekinu sa seksualnim nasiljem i da preduzmu sve potrebne mjere da bi se žene i djevojke zaštitile od svih oblika seksualnog nasilja.²⁴⁵

Posljednja dešavanja na planu osude ratnih silovanja su iz juna 2014. godine. Naime, u Londonu je održan Londonski samit za suzbijanje seksualnog nasilja u konfliktima, na kojem su učestvovali predstavnici vlada država. Utvrđeno je da, iako postoji utvrđena odgovornost za učinitelje ratnih silovanja i iako međunarodni tribunali procesuiraju ove zločine, da države ipak trebaju da ulože veći napor na suzbijanju ratnih silovanja i da pooštre sankcije za njih. Konstatovano je da je, uprkos svim međunarodnim aktima i aktivnostima na međunarodnom planu na suzbijanju ratnih silovanja, u posljednjih pet godina zabilježen porast ratnih silovanja, posebno u Afganistanu i Siriji.²⁴⁶

²⁴⁴ Fabijanić ističe da u teoriji mnogi kritikuju nizak stepen zainteresiranosti stručnjaka za procesuiranjem seksualnih delikata nakon II svjetskog rata. Mnogi (poput Karltona) ističu kao moguć razlog za to činjenicu da je vodstvo u vlasti bilo uglavnom prepušteno muškarcima, međunarodni propisi su uglavnom i pripremani i interpretirani od strane njih, a i sama društva su u historijskom i kulturološkom smislu prožeta patrijarhatnim načinom rezonovanja. Opširnije u: Sandra Fabijanić Gagro, «The crime of rape in the ICTY's and the ICTR's Case Law», 1313.

²⁴⁵ Rezolucija Vijeća sigurnosti UN broj 1820, od 19. 6. 2008. godine, paragraf 2.

²⁴⁶ Opširnije na: www.hrw.org, od 9. 6. 2014. godine.

Praksa ICTY – definicija silovanja

Zanimljiv je podatak da «u međunarodnom pravu ne postoji definicija silovanja»²⁴⁷. Međutim, svakako je neophodno jasno znati šta se podrazumijeva pod pojmom silovanje u međunarodnom krivičnom pravu. Kako jasna definicija ovog krivičnog djela izostaje, tako se u praksi ICTY, kroz slučajeve Furundžija, Kunarac, Delić i dr., iskristalisalo shvaćanje Suda o samom sadržaju ovog krivičnog djela. Najčešće se spominje pojam seksualno zlostavljanje, koje u sebi sadrži sve radnje koje obuhvataju spolni odnos, prijetnju ili ponižavanje na način koji je degradirajući i ponižavajući za dostojanstvo žrtve. Statut ICTY eksplicitno predviđa krivično gonjenje za silovanje, a implicitno obuhvata i druge oblike seksualnog nasilja, identificirajući ih kao nehumano ponašanje. U predmetu Furundžija, koji je jedan od prvih slučajeva u kojima je pred Međunarodnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju²⁴⁸ presuđeno za silovanje, utvrđeno je da za definisanje silovanja u međunarodnom krivičnom pravu, treba uzeti u obzir njegove definicije u zakonodavstvima država. Tako je načelno poimanje silovanja u većini nacionalnih zakonodavstava prihvaćeno i u praksi ICTY.²⁴⁹ Međutim, ono što je sporno jeste

²⁴⁷ Sandra Fabijanić Gagro, «The crime of rape in the ICTY's and the ICTR's Case Law», 1320.

²⁴⁹ Slučajevi povezani sa ratnim zločinima seksualnog nasilja su slijedeći: Tadić (IT-94-1); Nikolić (IT-94-2); Dosen, Kolundžija i Sikirica (IT-95-8); Todorović (IT-95-9/1); Simić (IT-95-9/2); Cesić (IT-95-10/1); Rajić (IT-95-12); Bralo (IT-95-17); Furundžija (IT-95-17/1); Delalić, Delić, Mucić, i Lizo (IT-96-21); Kovač, Kunarac, i Vuković (IT-96-23, IT-96-23/1); Stakić (IT-97-24); Kos, Kvočka, Prcac, Radić i Žigić (IT-98-30/1); Brđanin (IT-99-36); Plavšić (IT-00-39 & 40/1); Krajšnik (IT-00-39); Banović (IT-02-65/1); Zelenović (IT-96-23/2). Primjera radi, uzimimo slučajeve Kovač i dr., koji su se vodili pred ICTY. «Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač i Zoran Vuković su bili vojnici Vojске bosanskih Srba. Osuđeni su za optužbe vezane za silovanja i druge ratne zločine seksualnog nasilja, uključujući seksualno porobljavanje, počinjeno u Foči između aprila 1992.g. i februara 1993.g. Bili su

pitanje neophodnosti postojanja prisile. Naime, većina pravnih sistema pod silovanjem podrazumijeva spolni odnos uz primjenu sile ili prijetnje. U praksi međunarodnih tribunala, pak, smatra se da je moguće nepostojanje pristanka utvrditi i na posredne načine, poput utvrđivanja postojanja straha kod žrtve od nasilja, zatočenja, psihičkog pritiska ili straha za život usljed dešavanja u zaraćenom teritoriju. Postojanje takvog straha pri nasrtaju na žrtvu, u velikom broju slučajeva je tumačeno kao postojanje sile odnosno prijetnje, koja je bitan element postojanja silovanja.

U kontekstu međunarodnog krivičnog prava, *mens rea* je dvostruka. Ona obuhvata kako svijest o spolnom odnosu, tako i svijest da je on učinjen bez volje žrtve.

Prema presudi u slučaju Furundžija,²⁵⁰ *actus reus* silovanja se sastoji iz: a) penetracije, bilo u vaginu ili anus ili usta žrtve uz primjenu muškog spolnog organa ili bilo kojeg drugog objekta; b) penetracija se vrši uz primjenu sile.²⁵¹ Takav stav Suda je zadržan i u slučajevima Kunarac, Kvočka i Delalić.

osuđeni kao odgovorni za, između ostalog, zadržavanje bosanskih muslimanskih žena i djevojčica u pritvoru, kao i zarobljavanje istih u kuće i privatne apartmane u svrhu seksualnog iskorištavanja. Neke od žrtava su imale samo 14 godina u vrijeme zločina. Jedan od logora za silovanje je bio takozvana „Karamanova kuća“; djevojke držane tamo su bile neprestano seksualno i fizički zlostavljane. Optuženi su tretirali neke svoje žrtve kao svoje „vlasništvo.“ Na primjer, Radomir Kovač je zarobio četiri djevojčice u svojem stanu i pozvao je druge vojnike da dođu i da ih siluju. Prodao je tri od njih drugim vojnicima za između 200 DM i 500 DM svaku. Mnoge od žena su bile podvrgnute grupnom silovanju kao i drugim oblicima mučenja i natjerane da služe optužene i obavljaju kućne dužnosti. Osuđeni su u junu 2002: Dragoljub Kunarac je osuđen na 28 godina zatvora; Radomir Kovač na kaznu od 20 godina zatvora, a Zoran Vuković je osuđen na 12 godina zatvora. Opširnije u: *Čija pravda? Žene BiH još uvijek čekaju*, 2009. www.amnesty.org, od 15. 8. 2014.

²⁵⁰ Slučaj Furundžija, IT-95-17/1-T.

²⁵¹ Sandra Fabijanić Gagro, «The crime of rape in the ICTY's and the ICTR's Case Law», 1324.

Prema Rimskom statutu, *actus reus* krivičnog djela silovanje se opisuje na sljedeći način:

«1. Počinilac je nasrnuo na tijelo osobe činom koji je rezultirao penetracijom spolnim organom, bez obzira koliko neznatnom, u bilo koji dio tijela žrtve ili počinioca ili u analni ili genitalni otvor žrtve bilo kojim predmetom ili nekim drugim dijelom tijela;

2. Nasrtaj je počinjen silom ili prijetnjom upotrebe sile ili prinude, poput one izazvane strahom od nasilja, prinude, zatočenja, psihološkog ugnjetavanja ili zloupotrebe položaja moći protiv te osobe ili nekog drugog lica iskorištavanjem prisilnog okruženja ili je nasrtaj počinjen na osobu koja nije u stanju dati stvarni pristana.»²⁵²

Silovanje u međunarodnom krivičnom pravu ima višestruko značenje:

- a) kao zločin protiv čovječnosti – prepoznat je kao ovaj zločin prema statutima Vojnih tribunala;
- b) kao teški ratni zločin – prema sudskoj praksi ICTY, u predmetima Delalić i dr. I Furundžija, tretiran je kao teški ratni zločin;
- c) kao radnja mučenja – primjera radi, u predmetu Kvočka, Sud je primjera radi nabrojao radnje koje se smatraju mučenjem, pa je pored uskraćivanja prava na hranu, higijenu, san, fizičkog maltretiranja, obuhvatio i silovanje. Ovakav stav Suda je u potpunosti shvatljiv, imajući u vidu teške psihičke i fizičke posljedice koje silovanje ostavlja na žrtvu;
- d) kao radnja genocida – Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948.), između ostalog, kao radnje ovog krivičnog djela između ostalog navodi i stvaranje ozbiljne fizičke ili psihičke štete pripadnicima grupe i namjerno stvaranje takvih životnih okolnosti koje mogu dovesti do

²⁵² *Borba protiv nekažnjivosti za seksualno nasilje u oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini, postignuti napredak i izazov. Analiza krivičnih postupaka pred Sudom BiH u periodu od 2005.-2013. godine*, 39.

potpunog ili djelomičnog uništenja grupe. Silovanje ostavlja teške psihofizičke posljedice na žrtvu, pri čemu odgovara opisu prve radnje, a izvjesnost silovanja u pojedinim dijelovima teritorije, s tim u vezi i strah od silovanja, napuštanje domova radi njegovog sprečavanja, svakako znače stvaranje takvih okolnosti koje mogu dovesti u pitanje opstanak određene grupe.

Inkriminacija ratnih silovanja u domaćem zakonodavstvu

Kada je riječ o ratnim silovanjima, za temu ovog rada, relevantna je glava XVII Krivičnog zakona BiH,²⁵³ koja nosi naziv «Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom». Naime, u ovoj glavi su između ostalih propisana krivična djela genocid, ratni zločin protiv civilnog stanovništva i zločin protiv čovječnosti, koja kao jednu od propisanih radnji koje su zabranjene i kažnjive Zakonom, obuhvata i silovanje.

Tako je odredbom člana 171. KZ BiH propisano krivičnog djelo genocid. Radnje ovog krivičnog djela su taksativno nabrojane, a jedna od njih obuhvata i «c) smišljeno nametanje skupini ljudi ili zajednici takvih životnih uslova koji bi mogli posljediti njenim potpunim ili djelomičnim istrebljenjem». Širim tumačenjem ove odredbe, opasnost od silovanja i silovanje u oružanom sukobu, često dovodi do izazivanja velikog osjećaja straha, zbog čega u velikom broju slučajeva potencijalne žrtve napuštaju svoje domove i ugrožena područja, usljed čega dolazi do uništenja jezgra grupe, te i grupi prijeti opasnost za nestanak. Za implicitnu zabranu ovog zločina, može se smatrati relevantnom i tačka b) ovog člana, koja propisuje da genocid podrazumijeva nanošenje fizičkih i duševnih patnji

²⁵³ *Krivični zakon Bosne i Hercegovine*, Službeni glasnik BiH broj 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07,8/10, 47/14; u daljem tekstu KZ BiH.

pripadniku grupe, što silovanje svakako izaziva.

Nadalje, odredbom člana 172. KZ BiH propisani su zločini protiv čovječnosti. Tako je u tački g) ovog člana kao zločin protiv čovječnosti definisano i «prisiljavanje druge osobe upotrebom sile ili prijetnje direktnim napadom na njezin život ili tijelo ili na život ili tijelo njoj bliske osobe, na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (silovanje), seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prisilnu trudnoću, prisilnu sterilizaciju ili bilo koji drugi oblik teškog seksualnog nasilja».

Pod zločinom protiv civilnog stanovništva, iz člana 173., prema tački g) podrazumijeva se i prisiljavanje druge osobe upotrebom sile ili prijetnjom direktnim napadom na njezin život ili tijelo ili na život ili tijelo njoj bliske osobe, na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (silovanje) i prisiljavanje na prostituciju.

Iz navedenih odredbi kojima se propisuju ova krivična djela, možemo zaključiti da je ratno silovanje propisano trojako i to kao ratni zločin, zločin protiv čovječnosti ili kao radnja genocida. Sve tri odredbe koje tretiraju silovanje ne prave razliku u tome da li je pasivni subjekat osoba muškog ili ženskog spola. Za sva tri krivična djela propisana je kazna zatvora od 10 do 20 godina, dok se za njihove najteže oblike može izreći kazna dugotrajnog zatvora (od 45 godina).

Niti u jednom od tri navedena stava spomenutih krivičnih djela nije definisano šta se pod silovanjem (počinjenom u oružanom sukobu) podrazumijeva. U nedostatku specijalne definicije, kao relevantna se primjenjuje opća definicija krivičnog djela silovanje²⁵⁴, koja je prema

²⁵⁴ Primijenit ćemo entitetske krivične zakone i njihovu definiciju silovanja. Primjera radi, prema odredbi člana 203. KZ FBiH, krivično djelo silovanje postoji: «...ko drugu osobu upotrebom sile ili prijetnje da će izravno napasti na njen život ili tijelo ili na život ili tijelo njoj bliske osobe prisili na spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina».

stavovima u doktrini dosta uska u odnosu na međunarodne standarde. Nesporno je da krivično djelo silovanje podrazumijeva primjenu sile ili upotrebu prijetnje. Ta dva elementa su pokazatelji da žrtva nije pristala na seksualni čin. Međutim, kako je i prethodno navedeno, međunarodni sudovi smatraju da postoji nepristanak žrtve na seksualni čin i onda «kada je sam seksualni čin počinjen uz primjenu drugih sredstava prisile koja su relevantna za vrijeme oružanih sukoba»²⁵⁵. Domaći sudovi, pak, ovaj «nedostatak» prevazilaze tumačeći navedene zakonske odredbe u skladu sa sudskom praksom međunarodnih sudova. «Restriktivne odredbe su jedan od faktora koji su doprinijeli činjenici što nije podignut veći broj optužnica za ratne zločine koje bi uključivale optužbe za seksualno nasilje u BiH.»²⁵⁶

Komitet UN protiv torture je 2011. godine preporučio Bosni i Hercegovini da izvrši dopunu spornih članova 172. i 173. KZ BiH, kako bi se uklonio zakonski uslov za postojanje ovog krivičnog djela «upotreba sile ili prijetnje direktnim napadom», istovremeno joj ostavivši rok od godine dana da na navedene preporuke odgovori. Iako je Tim za praćenje i ocjenu provođenja krivičnih zakona jednoglasno usvojio zahtjev Komiteta, nakon čega su izmjene obuhvaćene Prijedlogom Zakona o izmjenama i dopunama KZ BiH usvojene od strane Ustavnopravne komisije Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH, izmjene nisu usvojene na sjednici Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH, zbog nedostatka entitetske većine. Za očekivati je da će predložene izmjene i dopune KZ BiH u ovom segmentu biti usvojene, kako bi međunarodni standardi bili zadovoljeni, a i

sami nedostaci spomenutih odredbi ovog zakona prevaziđeni.

Praksa Suda BiH u predmetima ratnih silovanja

Sud i Tužilaštvo BiH osnovani su 2002. godine i postali su nadležni za procesuiranje, između ostalog, i ratnih zločina. Godine 2003. uspostavljen je Odjel za ratne zločine, a 2005. godine se počelo sa suđenjima na tom odjelu. Pred Sudom BiH je od 36 pravosnažno okončanih predmeta²⁵⁷ u vezi sa seksualnim deliktima, 31 uključivao optužbe za krivično djelo silovanje. Kao što je prethodno napomenuto, Sud BiH pri tumačenju odredbi 171–174. KZ BiH, u vezi s krivičnim djelom silovanje, primjenjuje stavove i praksu međunarodnih sudova, ponajprije ICTY. Tako se tumačenje često vrši u skladu sa presudom Kunarac (predmet vođen pred ICTY). Predmet Šimšić je bio prvi predmet pred Sudom BiH u kojem su se razmatrala obilježja silovanja, a Sud se oslonio na predmet Kunarac, posebno vodeći računa o *actus reusu* ovog krivičnog djela. «U vezi sa nepristankom žrtve, Sud je prihvatio tumačenje da ne samo sila ili prijetnja sile, nego i prisilne okolnosti mogu negirati pristanak.»²⁵⁸

Četiri su predmeta²⁵⁹ pred Sudom BiH koja su uključivala optužbe za seksualno nasilje nad muškarcima. Ono što je interesantno jeste da su dva od ta četiri slučaja uključivala navode o prisiljavanju muškaraca na oralni spolni odnos. «Ovo je djelo priznato kao silovanje u sudskoj praksi međunarodnih sudova i praksi Suda BiH, ali radnje nisu kvalificirane ili

²⁵⁵ *Borba protiv nekažnjivosti za seksualno nasilje u oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini, postignuti napredak i izazov. Analiza krivičnih postupaka pred Sudom BiH u periodu od 2005.-2013. godine*, 29.

²⁵⁶ *Borba protiv nekažnjivosti za seksualno nasilje u oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini, postignuti napredak i izazov. Analiza krivičnih postupaka pred Sudom BiH u periodu od 2005.-2013. godine*, 42.

²⁵⁷ Najznačajniji predmeti pred Sudom BiH u kojima se sudilo i za krivično djelo silovanje su: Barićanin, Bastah i dr., Bogdanović, Gazdić, Kovač, Kujundžić, Nikačević, Marković, Radić, Savić, Samardžić, Vlahović, Dragičević, Lelek, Terzić i dr.

²⁵⁸ *Borba protiv nekažnjivosti za seksualno nasilje u oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini, postignuti napredak i izazov. Analiza krivičnih postupaka pred Sudom BiH u periodu od 2005.-2013. godine*, 42.

²⁵⁹ Veselinović, Terzić, Kurtović i Lazarević.

ocijenjene kao silovanje u optužnicama Tužilaštva BiH.»²⁶⁰

Imajući u vidu brutalnost radnje, brojnost žrtvi, kao i visinu sankcije, do sada jedan od najznačajnijih slučajeva u predmetima ratnih silovanja pred Sudom BiH jeste slučaj Veselin Vlahović Batko²⁶¹. Naime, optužnica ga je teretila da je počinio krivično djelo zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (KZ BiH) u vezi s tačkama a), c), e), g), i), k) i tačkom f) člana 173. stav 1., sve u vezi s članom 180. stav 1. KZ BiH. Kod njega je, navodi se u presudi, utvrđen jedinstven obrazac ponašanja u inkriminisanom periodu, posebno u vezi sa silovanjima. Naime, Vlahović, koji je pravosnažno osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 45 godina između ostalog i za silovanje većeg broja Bošnjakinja, svoje žrtve je odvodio u svoj stan na Vracama, silovao ih na brutalan način nanoseći im fizičke povrede, uz prijetnju da će ih ubiti ili “razderati glavu”, dok je neke žrtve silovao u njihovim stanovima, pred njihovom djecom.²⁶²

²⁶⁰ *Borba protiv nekažnjivosti za seksualno nasilje u oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini, postignuti napredak i izazov. Analiza krivičnih postupaka pred Sudom BiH u periodu od 2005.-2013. godine*, 42.

²⁶¹ U optužnici se navodi da je optuženi Vlahović, kao pripadnik paravojnih snaga tzv. Srpske Republike BiH, a kasnije Republike Srpske, vršio progon civilnog nesrpskog stanovništva u naseljima Grbavica, Vraca i Kovačići, općina Novo Sarajevo. Optuženi Vlahović je u okviru progona na nacionalnoj, etničkoj i vjerskoj osnovi, navodno, počinio: lišavanja života (ubistva), odvođenja u ropstvo, silovanja, protupravna zatvaranja, fizička i psihička zlostavljanja (nečovječna postupanja), pljačke, te prisilne nestanke civilnog nesrpskog stanovništva. Više na: www.sudbih.gov.ba.

²⁶² Primjera radi, utvrđena je njegova krivnja za silovanje u pokušaju oštećene «S-17», kojoj je osuđeni došao u stan, u kojem je još bilo i njeno dijete. Odveo ju je u dječju sobu i počeo prijetiti da će ubiti i nju i njeno dijete. Prinomio je bajonet djetetu pod grlo, a nakon što ga je oštećena molila da joj ne ubije dijete, odveo ju je u drugu sobu i počeo da je čupa za kosu i da natjera na spolni odnos. Opširnije: Presuda od 29. 3. 2013. godine, predmet broj: S1 1 K 004659 11 KrI.

Kada je riječ o suđenjima za ratna silovanja, najveći izazovi pravosuđu, a koji su uočeni na suđenjima su:

1. ograničen broj odgovora na molbe za prisustvovanja suđenjima zatvorenim za javnost. Javnost nije detaljno upoznata s tokom krivičnog postupka;
2. lica koja su preživjela silovanje u malom broju se odazivaju da svjedoče;
3. složen odnos odbrane prema izrazito traumatiziranim svjedokinjama;
4. sigurnost zaštićenih svjedoka;
5. propuštene prilike da se bolje ispituju situacije u kojima ima naznaka da je došlo do seksualnog zlostavljanja;
6. nedostatak empatije prema žrtvi.²⁶³

Ipak, kao jedna od najvećih poteškoća u suđenjima za ratna silovanja jeste nepristupačan odnos pravosudnih organa žrtvama silovanja na pretresima. Naime, pri njihovom saslušavanju koriste se stručni i medicinski termini za ispitivanje o samom kritičnom događaju, a svjedoci koji potiču iz sredine za koju je pitanje spolnog odnosa i seksualnosti još uvijek tabu tema, u velikom broju slučajeva pitanje ne razumiju i njihov iskaz često ne odražava stvarni tok događaja koji su se desili.

ZAKLJUČAK

Usprkos postojanju međunarodnih i nacionalnih okvira za suzbijanje i kažnjavanje ratnih silovanja, ipak se ona i dalje dešavaju. Države su kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou spremne procesuirati i kazniti učiniocima ratnih silovanja, ali se u toku oružanih sukoba silovanja masovno dešavaju i države ne uspijevaju da ih spriječe. Zbog toga postavljamo pitanje da li je propisanim krivičnim sankcijama za ovo krivično djelo ostvaren element specijalne i generalne prevencije, kao i da li baš u svakom oružanom sukobu države

²⁶³ U tom smislu: Gorana Mlinarević i dr., *Procesuiranje ratnog seksualiziranog nasilja na Sudu BiH: šta se dogodilo sa interesom pravde?*, ACIPS, Sarajevo, 2012., 25.

nemaju apsolutno nikakvog efikasnog pravnog oružja da odvrate učinioce od takvih činjenja.

Kada je riječ o BiH, dvadeset godina nakon okončanja rata još uvijek nije utvrđena konačna brojka ratnih silovanja koja su se na njoj teritoriji desila. Čak ni približne procjene nisu ujednačene i znatno se razlikuju. Svakako je potrebno da se proces procjene ratnih silovanja okonča, da bi se stekla pravilna slika o masovnosti tih djela za vrijeme proteklog rata, ali i da bi se učiniooci procesuirali, a žrtvama obezbijedila odgovarajuća pomoć države.

Nedostatak transparentnosti suđenja pred Sudom BiH, kao i nedostatak odgovora na zahtjeve za pristup suđenjima za ratna silovanja, rezultiraju slabom informisanošću zainteresirane javnosti o dešavanjima u predmetima, iako je nesporno da adekvatna informiranost može doprinijeti većoj i boljoj uključenosti žrtava u procesuiranju učinilaca ratnih silovanja, ali i prestanku poimanja ratnih silovanja tabu temom.

Na kraju, jedno od svakako najvažnijih pitanja čije se rješenje očekuje jesu izmjene odredaba članova 172. i 173. KZ BiH, koje su neophodne za ukidanje uskog shvaćanja ratnih silovanja, ali i za približavanje naših zakonskih rješenja međunarodnim standardima.

LITERATURA

- [1] *Borba protiv nekažnjivosti za seksualno nasilje u oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini, postignuti napredak i izazov. Analiza krivičnih postupaka pred Sudom BiH u periodu od 2005.-2013. godine*, OSCE, 2014.
- [2] Brigitte Maier, Nicole. *The Crime of Rape under Rome Statute of the ICC: with a special emphasis on the jurisprudence of the Ad Hoc Criminal.*, Amsterdam Law Forum. No 3. University Amsterdam. 2011.
- [3] Fabijanić Gagro, Sandra. «The crime of rape in the ICTY's and the ICTR's Case Law». *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 60/10.
- [4] Mlinarević, Gorana i dr., *Procesuiranje ratnog seksualiziranog nasilja na Sudu BiH: šta se dogodilo sa interesom pravde.*, ACIPS. Sarajevo. 2012.
- [5] Rađo, Enes. «Silovanje žena u ratnim okolnostima» *Pravna misao*, god. 37, 11-12/2006.
- [6] Stiglmayer, Alexandra. *The rapes in Bosnia and Herzegovina, Mass Rape: The War Against Woman in Bosnia and Herzegovina*. University of Nebraska Press. Lincoln. 1994.
- [7] Swiss, Swiss i Giller, Joan E., Rape as a Crime of War: a Medical Perspective. *The Journal of the American Medical Association*. 270/93.
- [8] *Krivični zakon Bosne i Hercegovine*, Službeni glasnik BiH broj 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14
- [9] Rezolucija Vijeća sigurnosti UN broj 1820, od 19. 6. 2008. godine
- [10] Presuda od 29. 3. 2013. godine, predmet broj: S1 1 K 004659 11 KrI.
- [11] *Bosnia: 50 000 Bosnian Muslims and Woman & Girls Raped*, preuzeto sa: www.bosniagenocide.wordpress.com, od 15.07.2014. godine.
- [12] *Čija pravda? Žene BiH još uvijek čekaju*, 2009. www.amnesty.org, od 15. 8. 2014.
- [13] Dahlia Gilboa, *Mass Rape: War on Woman*, 2001., preuzeto sa: www.scrippscol.edu, dana 4. 8. 2014.
- [14] Sexual violence as a weapon of war, na www.unicef.org, preuzeto dana 15. 7. 2014.
- [15] Splitgerber, Scot. The need for greater regional protection for the human rights of woman: the cases of rape in Bosnia and Guatemala, str. 221., Toronto, preuzeto sa www.law-lib.toronto.ca, dana 5. 8. 2014.
- [16] www.sudbih.gov.ba